

LÁZOK JÁNOS

Gondolatok egy újabb Sütő-vita lehetőségéről – avagy teljes lehetetlenségéről

Kuszálík Péter: *Purgatórium*.

Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 2009. 225 oldal.

„E könyv csupán vitairat (ha úgy tetszik: perbeszéd), az ítélet nem rám tartozik” – olvasható Kuszálík Péter nemrég megjelent kötetében. A szerző által kezdeményezett képzeletbeli per és a vitairat tárgya a hatalomhoz való viszonyulás, egyrészt Sütő András életművében, másfelől közéleti-politikai szerepvállalásaiban.¹

Kuszálík az utóbbi két évtizedben több hiánypótló könyvészeti munkát tett le az asztalra, köztük Sütő András életmű-bibliográfiáját is.² Ha lesz a sütői életműnek kritikai kiadása, előkészítésében bizonyosan nélkülözhetetlen lesz ez a munka. Összeállítója azonban az életmű kutatóit és monográfusait meredeken felülbírálván megkérdőjelezi Sütő irodalomtörténeti besorolásának eddigi eredményeit. Ezeket a kutatókat, akik a 2005-ben lezajló Földes-vitában is megszólaltak (lásd Ablonczy László, Bertha Zoltán, Görömbei András, Márkus Béla, Cs. Nagy Ibolya írásait a marosvásárhelyi *A Hét* 2005 első félévi számaiban) Kuszálík Péter képletesen védőügyvédeknek tekinti Sütő András „szentté avatási perében”, amelyben szavai szerint „ők az advocatus dei szerepét töltik be, [de] az

¹ A kötetből idézett szövegek pontos lelőhelyét a továbbiakban az idézet után zárójelbe tett oldalszámmal jelezzük.

² Sütő András életmű-bibliográfia. Elérhető <<http://sutoandras.adatbank.transindex.ro/>>. 2010. 01. 05.

objektivitás megőrzése érdekében szükség van az *advocatus diaboli*ra is, aki a terhelő bizonyítékokat sorolja fel.”³

Kuszálík vitairatának súlyos módszertani hibája a választott szerzői-narrátori státus körülhatárolhatatlan és ellentmondásos jellege. Az *advocatus diaboli* fogalom ugyanis jelentését tekintve egymást kizáró elemeket összekapcsoló oximoron. A terminus olyan ügyvédet jelöl, aki a jelölt elleni terhelő bizonyítékokat gyűjt a szentté avatási perekben. Normális perrendtartás esetén ez a feladat az ügyész hatáskörébe tartozik, aki összeállítja a vádiratot, majd ennek alapján javaslatot tesz az ítéletre. A fogalom kettős elnevezése egy másik ellentmondást is jelez: az ismertebb *advocatus diaboli* mellett e szerepkör hivatalos egyházi megnevezése *promotor fidei*, azaz a 'hit előmozdítója'. E második jelentésre játszik rá a vitairat szerzője, amikor önmagukban igaz és hiteles kijelentéseket tesz a töredelmes bűnbánat és a bűnbocsánat megtartó és megerősítő szerepéről (lásd 18., 40., 43–45. old.). Visszatérő gondolatmenete szerint az, aki saját vétkeit és botlásait nem képes (nem hajlandó) beismerni, nem kérhet és nem is nyerhet mindezekért bocsánatot. A vitairat kontextusában azonban ez az eljárás az ügyvédi periratot ügyészi vádirattá minősíti át, hiszen a bűnbánat és a bűnbocsánat ismételt emlegítése ebben a szöveggörnyezetben már eleve a jelölt bűnösségét feltételezi.

A körülhatárolatlan szerzői státus még zavaróbb, amikor Kuszálík – lazán átlépve a saját maga által választott szabályokat – újabb szempontrendszer vezet be, amely vállaltan összeférhetetlen korábbi habitusával: „választott státusom szerint nem lehetek semleges, de tárgyilagos igen. Igyekeztem, hogy ne ragadjon el az indulat, de nem mindig sikerült ” (lásd 27. old.) A szerző itt már pamfletíróként mutatkozik be, aki tudni valóan nem rózsavízzel ír, hanem epével. Utóbb Kuszálík felfüggeszti az eddig ismertetett szerzői nézőpontok érvényességét. Kiderül ugyanis, hogy vele együtt „egy színjáték szereplői és nézői vagyunk egyszerre, [és] a színjáték nem perről, csupán egy vizsgálatról szól” (lásd. 58. old. K. P. kiemelése). Ám a következő oldalon a két dolog „egy pert imitáló színjátékká” mosódik össze, így aztán már érthető – csak nem igazán koherens – hogy e furcsa színjáték ügyvéde a negyedik felvonásban (bocsánat: hozzászólásban) szögre akasztja talárlját, s a páholy első sorából figyelni tovább a színpadi fejleményeket, amelyeknek fő játékmestere szintén ő marad, „parabolikus kis szövegecskék” előadásával (78. old.).

³ Kuszálík Péter: „Tessék vigyáznai: manipulálók!” [interjú] *Krónika*, 2009. október 2.

A vitairat expozíciója kapcsán szót kell még ejtenünk a két bevezető fejezetet lezáró *Kódáról*, amely – az elhelyezés logikájának némileg ellentmondva – a vitairatot összefoglaló végkövetkeztetésnek tűnik. A fehér holló fabulája itt, ezen a kiemelt helyen az eleve tudott, előre elhatározott ítélet hatását kelti. A példabeszéd jellegű szöveg szentencia-szerű formájával is üzen: a vizsgálatot tulajdonképpen nincs is értelme lefolytatni, a végeredmény ismeretes: „a holló nem mosható fehérre. Még akkor sem, ha az a holló kommunista író, újságíró, tollforgató.” (46. old.). A szerző minden bizonnyal fontosnak tartotta ezt a tanulságot bevésni olvasói tudatába: alig három oldallal az első előfordulást követően ugyanis a „parabolikus kis szövegecske” még egyszer elhangzik, a törzsanyagot bevezető írásban.

A kötet ezt tartalmazó egyharmada – mintegy száz oldal – Kuszáliknak a Földes László-vitában megjelent hozzászólásait tartalmazza. A vita a marosvásárhelyi *A Hét* hasábjain, 2005 februárja és júliusa között zajlott (részletes bibliográfiáját lásd az ismertetett kötetben, a hozzászólások töredékes válogatását a *Transindex* erdélyi portálon⁴). A negyedik rész, illetve az ezt követő *Függelék* a Sütő-életrajz kulcsmozzanatait dokumentálja, illetve Sütő András közéleti pályafutását kommentálja.

*

A harmadik részben újraközölt Kuszálik-hozzászólások csapongó menete meglehetősen nehezen követhető a vita egészének kontextusa nélkül. Ha mégis némi rendszer szerint akarjuk áttekinteni az anyagot, elsőként azt a stilizált magánmítoszt szeretném kiemelni, amit Kuszálik szerintem a vitairat eredetmondájának szánt (55. old.) A Sütő Andrástól életrajzi és könyvészeti adatokat kérő bibliográfus visszautasításának történetéről van szó, s a visszautasítás által kiváltott „dacreakcióról”, mint az irdatlan mennyiségű adatgyűjtő munka döntőnek feltételezett indítékáról. (E jelentéktelennek tűnő mozzanatra azért térek ki, mert saját ellenpéldámból tudom: hasonló szituációban milyen sokat jelentett számomra az író segítő gesztusa, hogyan indított el történelmi drámáit elemző szakdolgozatom, majd doktori disszertációm megírásának útján.)

⁴ A Földes László-vita anyagai, 2005. In: *Az „ötvenes évek” és a romániai magyar kisebbség.* (Szerk. Stefano Bottoni.) Elérhető <<http://www.adatbank.ro/belso.php?alk=12&k=52>>[2010. 01. 05.]

Kuszálik megismétli ebben a részben azokat az alapkérdéseket, amelyeket – egy tévéinterjú műsorvezetőjének felvetése alapján – vitairata tartópilléreinek tekint:⁵

- „1. Szembe kell-e nézni minden erdélyi magyar értelmiséginek az 1989 előtti múltjával?
2. Honnan kezdve számítható valaki megalkuvónak?
3. Ki hivatott eldönteni – és milyen kritériumok alapján – közel-múltunk alkotóiról, hogy a szájkosárral kimondott szavak közül melyik volt bátor kiállás, és melyik alávaló megalkuvás?”

A válaszok kifejtésének koherenciáját eléggé megzavarják azok a logikai törések, amelyek nyilvánvalóan összefüggenek a fentebb már említett, meglehetősen kiszámíthatatlan nézőpont-váltogatásokkal. Kuszálik terjedelmesen és érezhető empátiával idézi Domokos Géza visszaemlékezését azokról az erkölcsi és politikai kompromisszumokról, amelyeknek megítélésében az utókortól Domokos nem megbocsátást kér, hanem történelmi megközelítést (vö. „abból a valóságból kiindulva kell megvizsgálni életünket, tévedéseinket, amiben ezek megtörténtek. Kérlelhetetlenül, de igazságosan⁶). Lényegében ezzel egybehangzóan vélekedik Sütő is a múlttal való szembenézés imperatívszaváról: „... hasznos és szükséges újravizsgálunk az életutunkat, amit cselekedtünk az életünkben; ez nagyon indokolt és kötelező mindannyiunkra. Csakhogy a revíziót nem valami boszorkányüldözés hangulatában végzi el az ember olyan formán, hogy az általánosítás áldozataként egyfajta önostorozásba kezdene [...] az erkölcsi revízió vagy önvizsgálat bármennyire kötelező, a magam esetében csak az én tisztességem viszonylatában tudom elvégezni.”⁷

Az empátia – még pontosabban – a méltányos megítélés igénye Sütőnél is a történelmi megközelítés igénylésével esik egybe. Az általánosított kollektív elmarasztalások történelmietlenségére iskolapélda Kuszálik vitairatának következő kijelentése: „... Sütő nem *félrevezetett* volt, hanem *félrevezető*. Őt és társait azzal bízta meg 1945-ben Pártunk és Kormányunk, hogy a nép lelkébe beledaloljon egy kitalálása pillanatában is hazug ideológiát.” (63. old., K. P. kiemelései)

A korszak egyik legkiválóbb történészszakértője, Ormos Mária szerint a világháború befejezését követően alapvetően más volt a helyzet.

⁵ Kós Anna: A múlt árnyéka. In *Román Televízió Magyar Adása*, 1998. április 6. Idézi Kuszálik, lásd 27, 45, 49.

⁶ Idézi Kuszálik, lásd 11–12.

⁷ Elnémult szirének. Beszélgetés Sütő Andrással. *Művelődés*, 1992. 6. sz. 22–23.

A jobboldal háttérbe szorulásával párhuzamosan „Európán baloldali politikai és eszmei hullám söpört végig, amelynek lényeges meghatározója volt az értelmiség”.⁸ Bár az ezután következő évtized keserves tapasztalatai nyomán általános volt az értelmiségi kiábrándulás, a Sztálin bűneit leleplező Hruscov-beszédnek a XX. kongresszuson ambivalens volt a hatása: „részben mély kiábrándulást keltett, illetve indított el útjára – állapítja meg Ormos⁹ – részben azonban reményt váltott ki aziránt, hogy az alapjában még mindig jónak, helyesnek és eredményesnek vélt elveket meg lehet tisztítani a rájuk rakódott sztálinista bűnöktől [...] Ez a remény mind Nyugaton, mind Közép-Európában lábra kapott.”

Sajnálatos módon ezek a finom árnyalatok és kontúrok már nem érzékelhetők Kuszáliknak a korszakot ábrázoló „gyorsfelvételein”, mert elfogult beállítáσαι láthatóan rontják a képek történelmi mélységességét. Ennél csak egy fokkal jobb – de még mindig amatőr minőségű – a kötet egészét bevezető történelmi panorámakép.

*

Kuszálik láthatóan nem tud mit kezdeni a Sütő-életmű értékelésével, ezért vitairatában különböző, esetenként homlokegyenest eltérő mód-szereket alkalmaz megközelítésére. A bevezető részben például egymást követő két oldalon találkozhatunk egyrészt az életmű és a sütői közszereplés sommás elmarasztalásával (vö. „már most leszögezhetem, hogy sem az életmű, sem a közéleti szereplések nem indokolják azt a giccsest ünneplést, amelyben a Mestert a hatalom részesítette a legkülönbözőbb korokban, a sztálini időktől napjainkig”; lásd 26. old.). Egy bekezdéssel lennebb ugyanolyan magabiztos, de az előzőhöz képest felfüggesztett értékelő gesztus következik, még pontosabban annak egy felső státusból történő sürgetése (vö. „Az életmű reális értékelése még várat magára. Az értékelőktől [...] több tárgyilagosságot várok el ezen a téren”) [értsd: a hatalomhoz való viszonyulás tárgyalása terén] A következő oldalon viszont lefegyverző szerénységű sorok olvashatók egy alsó státusból nyilatkozó szerzőtől, aki eléggé nehezen azonosítható a fentebb idézett kinyilatkoztatások írójával: „nem monográfiát írok és nem kritikát, csupán adatokat szolgáltatok az életmű majdani, árnyaltabb elemzéséhez”.

⁸ Ormos Mária: Az 1950-es évek Keleten és Nyugaton. *Korunk*, 2006. 2. sz. 34.

⁹ Ormos Mária i.m. 36.

Ezt viszont – itt legalábbis – azokra bízna, akiket feljogosít erre egyetemi oklevelük és tudásuk (vö. 27. old.).

Az életmű vizsgálatának módszerei közül Kuszálik a mikrofilológiát műveli a legeredményesebben, lásd például a *Pompás Gedeon* c. Sütő-darab marosvásárhelyi előadástörténetének tisztázását (91–96. old.), a nyolcvanas években Sütőre kimondott szilencium részleges jellegének dokumentálását (168–172. old.) vagy az 1956-os forradalomhoz kötődő marosvásárhelyi közös írói nyilatkozat szövegváltozatainak vizsgálatát. (176–195. old.) A mikrofilológiai jellegű vizsgálódások közül minden kétséget kizáróan a legkényesebb kérdés Sütő András aláírásának hitelessége a Földes László elleni 1958-as feljelentések egyikén. E recenzióknak nem lehet célja az állásfoglalás ebben az ügyben, de egy korábbi és e vitától teljesen független forrás, Izsák József 1985-ös keltezésű visszaemlékezése meggyőző bizonyítékokat szolgáltat az ügy körülményeit és indítékait illetően.¹⁰

Még mindig a mikrofilológia kategóriában maradván: érintettségem okán nem hagyhatom szó nélkül a Sütő korai pályaszakaszára vonatkozó szövegrész kihagyásának jelzését a tizenkettedikes irodalomtankönyvből (vö. az 1993 és 1994-es változatot¹¹). A vonatkozó fejezet szerzőjeként tanúsíthatom: Sütő András e pályaszakasz tankönyvbeli megítélése élénken foglalkoztatta. A jelzett szövegrész kihagyását tréfálkozva, de nyomatékosan kérte az első kiadás megjelenése után, s az igényelt változtatást valószínűleg a tankönyvben feltüntetett szerkesztő végezte el.

*

Módszertanilag ugyancsak elhibázottnak vélem Kuszálik Péter többször megismételt gondolatmenetét élet és mű szétválasztott tárgyalásáról és eltérő szempontok alapján történő mérlegeléséről (lásd 63. és 118. old.). Véleményem szerint az alkotói világgépnek azok az elemei, amelyek más-más konfigurációban állandóan visszatérnek a reprezentatív Sütő-alkotásokban, az alkotó erkölcsi értékrendszerének is pillérei az etikai eszmények szintjén. Ami egy maradandó művet hátrahagyó alkotóból életrajzi tényként egy-két generáció múltán fennmarad, az nem

¹⁰ Izsák József: *Földes László meghurcoltatásának történetéhez*. Elérhető <<http://www.adatbank.ro/inchtm.php?kod=274>> [2010. 01. 05.]

¹¹ Bara Katalin et al.: *Magyar irodalom*. Tankönyv a XII. osztály számára. Bukarest, 1993. 155–166, illetve 1994. 160–171.

a civil mivoltát „lefényképező” életrajzi adathalmaz, hanem személyiségének ez a művekbe zárt, stilizált lenyomata.

Az alkotói személyiség egyik ilyen gondolati-etikai lenyomatának tekintem a hatalmi közvetítés kérdéskörét az életműben. Sütő számára ez a problematika már az ötvenes években lehetőséget teremtett egy visszafogott – a kor cenzúrája által még eltúrt – hatalomkritika megfogalmazására. Néhány novellában, de különösen a *Félrejáró Salamon* (1956) c. kisregényben dokumentálható a szándék: a korabeli törvénysértések kisemberi tragédiáinak jelzése legalább. A novellákban megjelenített igazságtalanságok elkövetői nem a hatalom magasabb szintű képviselői voltak, mindig csak a helyi végrehajtók, a hatalom közvetítői lehettek, s e novellák kötelező *deus ex machina* jelenettel végződtek: a hatalmi hierarchia felsőbb képviselője a helyszínre érkezik, és igazságot szolgáltat a jogtalanságot elszenvedőnek.

A *Félrejáró Salamon* cselekményéből ez a fajta befejezés már sokatmondóan hiányzik. A novelláktól eltérően a jóvátétel nem magától értetődően érkezik meg a hatalom felsőbb szféráiból: a jogtalanság áldozata maga kénytelen elindulni érte. Segítői a törvénytelenység megszüntetésében itt már nem fentről lefelé, hanem vele azonos szintről, letről a hatalmi hierarchia csúcsa felé közvetítenek. Egyikük aforizmaszerű tömörséggel a hatalmi közvetítés ambivalenciáját így foglalja össze: „be nehéz az, hogy az embernek fent is, lent is becsülete legyen.”¹²

A hatalmi közvetítés problematikája, mint az alkotói szerep része 1970-ben, az *Anyám könnyű álmot ígér* c. naplóregény révén jelenik meg az életműben. A mű epikus kerettörténete látszólag egyszerű: huzamosabb időre hazalátogat szülőfalujába a narrátor, s az otthon tapasztaltak alapján elérkezettnek látja az időt, hogy az ötvenes éveket, a mindennapos törvénytelenések idejét még közeli, de már meghaladott félmúltként vegye számba. A hazalátogatónak azonban, ha valóban haza akar érni, újra kell csomóznia a távozásakor elszakadt szálakat, és vállalnia kell a szembesülést azzal a hagyományos paraszti világgal, amelyből kétszeresen is kiszakadt: előbb fizikai távozásával, majd szerepvállalásával abban a közéletben, amely gyökeresen felforgatta az otthon maradottak életét.

A naplóregény zárójelenete – a narrátort az év utolsó napján Bukarestbe szólító hivatalos telefonüzenet fikciója – az író helyét valamiféle összekötő szerepkörben jelöli ki a fent és a lent, a kisemberi világ, illetve

¹² Sütő András: *Félrejáró Salamon*. Marosvásárhely, 1956. 39.

a politikum, a hatalmi hierarchia csúcsának székhelye között. Ez a befejezés azonban a narrátornak a saját közvetítői szerepéhez fűződő ambivalens viszonyát is érzékeltetni képes már:

– *Mit hozzak Bukarestből?...*

– *Semmit, fiam. Levegőt.*

– *Frisset! – igazodik anyám is a kívánsághoz.*¹³

Az ekként meghatározott közvetítői státushoz képest döntő fordulat mutatható ki a Sütő-életműben a hetvenes évek középső harmadában, az 1973–76 közötti időszakban. A hatvanas-hetvenes évtizedforduló liberálisabb szakasza után a román kultúrpolitika 1972-es fejleményei (a mini-kulturális forradalom és a homogenizálási program meghirdetése) ekkor már valószínűleg Sütő utolsó illúzióit is szétoszlatták a hatalomközvetítői szerep értelmét illetően.

A kiábrándulás paradigmaváltó hatását az életműben két történelmi dráma jelzi (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, 1974; *Csillag a máglyán*, 1975). Sütőnek e művekben – ihletett történelmi tárgyválasztásának köszönhetően – sikerült művészileg is érvényesen megtörnie a tabut, és kimondani a hatalom legfelső szintjének mindenkori felelősségét a helyi hatalomgyakorlás, tehát a hatalmi közvetítés visszaéléseiért. E két dráma révén Sütő újradefiniálta a közvetítői szerephez, illetve a hatalmi hierarchia csúcsához fűződő viszonyát alkotói világképében. A hatalomközvetítői szerep újragondolásának legfőbb bizonyítéka az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* jogtudorának paradigmaticus karrierje: Müller Ferenc a cselekmény során Kolhaas védőjéből a lócsiszár halálos ítéletét felolvasó császári ügyész lesz. A felolvasott halálos ítélet a dráma végjátékában nem véletlenül kettőződik meg: Kolhaas halottnak kijáró köszönéssel búcsúzik Müllertől az ítélet felolvasása után: „Legyen neked könnyű a hatalom. Nyugodj békében”.

Kolhaasnak ez a búcsúja a bitófa alatt sokat mondó alkotói gesztus is egyben: Sütő ezzel temeti a hatalomközvetítői szerephez fűződő illúziókat (vö. „Veled már nem találkozunk”). A hatalmi közvetítés fölött mondott ítéletet a második történelmi dráma, a *Csillag a máglyán* Fárelének alakja egy egész politikai-ideológiai rendszer szintjén általánosítja. A Kálvin-Fárel kapcsolat alakulása a drámában azt az önpusztító folyamatot tárja

¹³ Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Naplójegyzetek. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1970. 245.

fel, amelyet egy politikai struktúra magára szabadít, ha ellenőrzés nélkül hagyja önállósulni saját hatalomközvetítői mechanizmusát.

Az 1977-es keltezésű *Káin és Ábel* – mitológiai keretbe helyezve ugyanezt a kérdéskört – azt járja körül, hogyan tehető eszközzé a nyelvi manipuláció révén maga a legfelső égi hatalom is, mihelyt a hatalomgyakorlás öncélúsága dominálóvá válik. *A szuzai menyegző* (1980) a nyelvi-kulturális hódítás és asszimiláció kontextusában gondolja végig ugyanezt a problematikát.

A hetvenes-nyolcvanas években e drámák előadásait sem a nagyközönség, sem a kritika nem a hatalmi közvetítés fentebb jelzett árnyalatai felől közelítette meg (ritka kivételektől eltekintve¹⁴). A művek és előadások korabeli értelmezésében zömmel egy fekete-fehér, ideologikusan redukált értékszerkezet jelenik meg: tragikus hősként magasztosultak fel a hatalom elleni lázadást megjelenítő szereplők az egyértelműen elmarasztalt másik oldal rovására. Ennek az értelmezésnek a drámaiatlanságát a korszakban legtalálóbban Bécsy Tamás jelezte, a *Káin és Ábel* kapcsán, de a két történelmi drámára is vonatkozó érvénnyel: „Megítélésünk szerint ez a két magatartás nincs igazán végiggondolva. A lázadó embert, Káint sohasem lehet az igazi emberi magatartással és életvitellé tenni. A valóság nem létezhet csak kérdésekkel és lázadással.”¹⁵ (Bécsy Tamás kiemelése)

E drámák korabeli fogadtatása és értelmezése kapcsán egyetértően idézhetem Bíró Béla véleményét is, aki szerint a korszakban „a romániai magyar néző számára a hatalom természeténél fogva illegitim, a legfőbb rossz, minden baj örök forrása”,¹⁶ ám a Sütő-drámákban – tehát nem az előadásokban – megjelenő hatalomvízióról szólva kiegészítéseket és árnyalásokat tartok szükségesnek e véleménnyel kapcsolatban.

A Sütő drámák szövegéből ugyanis az én olvasatomban egy olyan hatalomkoncepció bontakozik ki, amely a hatalmat minden közönség létének nélkülözhetetlen részeként és feltételeként látja, nem eleve erkölcstelen és elvetendő rosszként, hanem szükséges eszközként a társadalom működtetésében. Amíg e funkciójának a hatalom megfelelő, a hozzá való autentikus viszonyulás az engedelmességet feltételező

¹⁴ Balázs Sándor: Müller felelőssége. *Korunk*, 1975. 7. sz. 522–526.

¹⁵ Bécsy Tamás: A szavak és a viszonyok szintje Sütő András két drámájában. *Színház*, 1978. 7. sz. 4.

¹⁶ Bíró Béla: A tragikum tragédiája. In *Uő: A füst árnyéka*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2003. 285.

kooperálás az egyéni és közösségi lét folyamatossága érdekében. Mihelyt azonban önmagát eszközből öncéllá minősíti át, ugyanaz a folyamatosság már csupán a hatalom radikális felülbírálatával őrizhető meg: az engedelmisség felmondásával és a lázadás kritikájával.

E hatalomkoncepció a Sütő-drámák konfliktusainak ambivalens értékszerkezetében nyilvánul meg, melynek legtömörebb megfogalmazása a *Káin és Ábel* kulcsjelenete. A dráma női főszereplőjének, Arabellának a örök tagadáselv (Káin), illetve az ugyanolyan vak engedelmisség (Ábel) között kell választania, mert isteni küldetése, az emberi lét folytatása őt erre szólítja. Az isteni ajándékként érkező Arabella előbb mindkettőt egyszerre választja, mert egységükben érzékeli őket (lásd paradigmikus kérdését: „A kettő nem egy?”), aztán előbb Ábelhez, majd Káinhoz kötődő kapcsolatában megéli a féloldalas (csak egyiket választó) döntések életidegen következményeit. A dráma végjátékában a testvérgyilkosság az egymást eddig kizáró mentalitásokat egyesítő oximoron.¹⁷ Ez a paradox értékegyesítés menti meg Arabella életét és az alakjához rendelt örök emberi megújulást, a szerelmet, melyet – Sütő mítoszátköltése szerint – Isten a halállal együtt teremtett.

Talán ez a rövid vázlat is érzékeltetni képes, hogy az újragondolás és átértékelés e művek kapcsán egyre sürgetőbb feladatunk, hacsak a Sütő-életmű e csúcsteljesítményeit nem akarjuk mozdíthatatlanul becementezni az első értelmezések ünnepi emlékei alá. Ha élőként akarjuk megőrizni e művek egykori elementáris hatását, be kell látnunk, hogy elmúltak azok a történelmi pillanatok, amikor a *Lócsiszár*, a *Csilag a máglyán* vagy a *Káin és Ábel* előadásai nézők tízezrei számára tették lehetővé a diktatúra tagadásának legalább az illúzióját egy színházi este erejéig. Akkor – Bíró Bélát idézve¹⁸ – talán a közösség fennmaradása múltott ezeken az illúziókon, de ma már banálisnak anakronisztikus lenne egy „román diktatorikus hatalom – magyar áldozatok” szembenállásra allegorikusan rájátszó rendezés.

A Sütő-életműnek azonban létezik egy másik olvasata is, amelynek kulcsa az e drámákban megjelenő ellentétes pólusok paradox azonosságának feltárása, s az erre alapozott újragondolás. Ennek az átértelmezésnek a legkézenfekvőbb kiindulópontja – amint azt fentebb jelezni

¹⁷ A testvérgyilkosság toposzát hasonlóan ambivalens értékegyesítő funkcióval használja Ady *Káin megölte Ábelt* c. versében.

¹⁸ Bíró Béla: A tragikum tragédiája. In Uő. *A füst árnyéka*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2003. 282.

próbáltam – a hatalmi közvetítés megnyilvánulási formáinak végigkövetése az életműben. Talán ez segítené elő leghatékonyabban annak az ambivalenciának a megértését a Sütő-életrajzban is, amelyet Kuszálik oly vehemensen támad vitáiratóban.

Ez az átértelmező-újragondoló erőfeszítés végre tisztázhatná, hogy a hatalommal szembeni sütői kritika, majd a nyolcvanas évek egyre keményebb ellenzéki állásfoglalásai hogyan függenek össze Sütő hatalomközeliségének előzetes tapasztalataival, miként nyernek abból energiát, merészséget és politikai súlyt, miután – felismerve korábbi hatalomközvetítő szerepének hiábavalóságát – leszámol annak illúzióival.

Kis iróniával és némi fantáziával elképzelhető, hogy Kuszálik Péter vitáirata paradox módon éppen egy Sütő-újraértékelés elindítója lehet azzal, hogy tételesen vállalt elfogultsága életrajz és életmű e dialektikus kettősségére hívja fel – akarva-akaratlanul – a figyelmet. E kritika megírása közben mindvégig Goethe *Faustja* járt eszemben, a zárójelenetnek az a bölcs iróniája, amely a címszereplő lelkét – ama híres alku ellenére – halála után a mennybe emeli, miközben a feltáruuló pokoltorokból már feléje csap a purgatórium lángforgataga.